

ЗМІСТ

<i>Радомир Мокрик. Смолоскип національної гідності.</i>	<i>5</i>
<i>Віктор Тупілко. Дух одвічної стихії</i>	<i>8</i>
<i>Володимир Іщенко. Про краєзнавця Михайла Єфремовича Іщенка.</i>	<i>11</i>

Документи слідчої справи О. Гірника з ГДА СБУ (фотографії оригіналів)

Обкладинки та зворотні сторінки титульних сторінок слідчої справи.	18
Опис документів слідчої справи у звинуваченні О. Гірника	21
Постанови на арешт, слідче провадження та вибір запобіжної міри.	23
Ордер на арешт та протокол обшуку	25
Анкета арештованого	28
Акти про затримання та проведення допиту	30
Акт допиту О. Гірника (13.11. 1939 р.)	31
Протокол допиту О. Гірника (10, 11.12.1939 р.)	32
Протокол допиту свідка С. Якушева	39
Протокол допиту свідка Ф. Бясова	43
Протокол допиту свідка М. Бруснікіна	46
Протокол допиту свідка В. Кручая	50
Постанови за слідчою справою від 18.11.1939 р., 05.02.1940 р. та 21.02.1940 р.	54
Постанова про притягнення в якості обвинувачуваного	57
Протокол допиту О. Гірника (03.07.1940 р.)	58
Під вартою. [Лист управління НКВС Житомирської області] 05.07.1940 р.	60
Супровідні листи до слідчих документів справи О. Гірника	62
Протокол допиту О. Гірника (13.03.1940 р.)	64
Супровідна записка та рапорт начальника Стрийського управління НКВС	68
Довідка-характеристика на О. Гірника.	70
Протокол допиту свідка Я. Підлущького	71
Протокол допиту свідка П. Атаманюка	74
Протокол допиту свідка М. Крайніка	77
Протокол допиту свідка М. Гірника	81
Протокол допиту О. Гірника (28.08.1940 р.)	85
Протокол допиту О. Гірника (24.09.1940 р.)	87
Протокол допиту свідка З. Грекуна	89
Протокол надання результатів слідства та обвинувальний висновок.	90
Довідки про народження та освіту О. Гірника.	93
Талон ордера начальнику Житомирської тюрми	97

Протокол підготовчого засідання Станіславівського облсуду.	98
Супровідний лист обвинувального висновку від 17.12.1940 р.	99
Ордер члена колегії адвокатів.	100
Протокол судового засідання Станіславівського облсуду	101
Вирок кримінальний Станіславівського обласного суду та його копія.	107
Записка обласному суду в Станіславі від адвоката.	110
Касаційна скарга.	111
Висновок Прокуратури УРСР	112
Ухвала Судової колегії в кримінальних справах Верховного суду УРСР та її копія	113
Супровідний лист до справи О. Гірника до Станіславівського облсуду	117
Повідомлення Станіславівського облсуду про початок терміну вироку.	118
Довідка Спец. відділу управління НКВС про етапування О. Гірника до Житомира	120
Протест (у порядку нагляду) Прокуратури УРСР від 28.11.1989 р.	122
Постанова Пленуму Верховного Суду УРСР від 11.03.1990 р.	124

Документи з особистого архіву М. Іщенка

Фото оригіналу одного з варіантів листівок О. Гірника	126
Ксерокопії інших варіантів листівок О. Гірника	127
Тека «Проекти пам'ятників. Листи особливі	129

Документи з архіву музею «Смолоскип»

Каталог експозиції музею	133
Текст прощального листа О. Гірника до дружини та фото оригіналу листа	140
Тексти різних варіантів листівок О. Гірника	142
Текст листа КДБ до ЦК КПУ про акт самоспалення О. Гірника	145
Фотокопія свідцтва про смерть	147
Транскрипт розмови В. Тупілка з М. Іщенком	148
Транскрипт телепередачі «Політичні етюди» («Львів ТБ»).	155
Газетні витинки, фотографії та інші матеріали про меморіальні події	159

Додатки

Пояснювальна записка та рішення КМДА про перейменування вулиці Суздальської в Солом'янському районі м. Києва на вулицю О. Гірника.	171
Короткий життєпис О. Гірника	174
Мовою світлин	176
Бібліографія наукових та науково-популярних праць про О. Гірника	180
Іменний та географічний покажчик	181

СМОЛОСКИП НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ

У 2014 році Національний музей Чехії викупив невеликий будинок в містечку Вшетати неподалік від Праги. Будівля була в досить занедбаному стані, її відновлення тривало п'ять років та вимагало значних фінансових ресурсів. Біля будиночку з'явилася специфічна прибудова модерної архітектури, а самі кімнати перетворилися на музейні зали.

Цей будиночок в цілком пересічному чеському містечку — особливий. В ньому народився та виріс Ян Палах, студент філософського факультету, який у січні 1969 року вчинив акт самоспалення на центральній площі Праги. Палах протестував проти початку тзв. «нормалізації» — заведення нового політичного режиму, який до Праги прийшов на гусеницях радянських танків. Будиночок у Вшетатах далеко не єдине місце пам'яті про Яна Палаха в Чехії, його метафізичну присутність практично неможливо оминати: факультет, на якому навчався 21-річний студент, сьогодні розташований на площі Яна Палаха, його ж посмертна маска знаходиться на лицевій стіні будинку. Не лише в Празі можна знайти численні пам'ятники та меморіальні дошки.

Ян Палах був далеко не єдиним, хто обрав саме таку форму протесту проти радянської дійсності. Лише протягом декількох повоєнних десятиліть в країнах тзв. «радянської сфери впливу» налічувались десятки самоспалень: Микола Дядик, Ришард Сівец, Василь Макух, Микола Береславський, Ян Заїц, Еліягу Ріпс, Ромас Каланта, Муса Мамут, Олекса Гірник та багато інших.

Велика кількість українських прізвищ в цьому переліку не випадкова. Україна, яка в повоєнний період знаходилась під тиском колонізаторської політики московського імперського центру, знаходилась в особливому становищі. В повоєнний період поступово формувався дисидентський та правозахисний рух, однак деякі українці обирали радикальніший шлях протесту. При цьому історії «українських смолоскипів» часто були унікальними навіть у порівнянні з іншими випадками самоспалення у східній Європі.

За два місяці до самоспалення Яна Палаха в центрі Праги, ще в листопаді 1968 року на київському Хрещатику спалахнув Василь Макух. Прикметно, що одне з гасел Василя Макуха було проти окупації Чехословаччини. Сьогодні на честь Василя Макуха в столиці Чехії названо міст через одну з приток Влтави — річку Ботіч.

Поряд з історією Василя Макуха вирізняється історія Олекси Гірника, українця, який вчинив самоспалення на Тарасовій горі в Каневі в січні

1978 року. Саме акт самоспалення Олекси Гірника був, мабуть, найбільш символічним та моторошно продуманим у порівнянні з іншими подібними випадками на теренах колишньої радянської імперії.

Історія життя Олекси Гірника — це історія боротьби, в якій самоспалення біля могили Тараса Шевченка стало лише фінальним акордом. Гірник народився в 1912 році в селі Богородчани Івано-Франківської області, на території тодішньої Австро-Угорщини. Прикордоння зіграло із молодим чоловіком злий та жорстокий жарт, адже він виростав українцем на межі двох держав, для яких існування українців було радше проблемою, аніж набутком. В молодому віці Олекса Гірник був засуджений польським судом «за зраду Батьківщини». Після того, як II Світова війна зруйнувала існуючі кордони, Гірника засудила вже радянська влада — за тим же звинуваченням у «зраді Батьківщини» — цього разу вже радянської. Однак, насправді Батьківщина в Олекси Гірника була лише одна — Україна. І саме за неї він вирішив пожертвувати життям.

Вже під час розслідування обставин смерті Олекси Гірника в 1978 році його дружина Кароліна зізналася, що за декілька років до самоспалення її чоловік прибудував окрему кімнату до їхньої хатини в Калуші, де працював цілими вечорами. Годинами, на той вже час пенсіонер Гірник виготовляв листівки. Сотні і сотні вручну написаних листів з цитатами його улюбленого Тараса Шевченка він згодом розкидає однієї січневої ночі на Чернечій горі за мить до того, як в його руках спалахне запальничка.

Місце і час свого героїчного і трагічного водночас вчинку Олекса Гірник обрав не випадково. 22 січня 1978 року в Україні могли б святкувати 60-ліття заснування Української Народної Республіки. Однак Україна знаходилась під пресом комуністичної ідеології та примусової русифікації, яка за часів «брежнєвського застою» набула нечуваних раніше масштабів навіть для СРСР. Олекса Гірник обрав саме цю дату — як символ української державності і як знамено власної відданості українській ідеї. Більш символічного місця для української історії, аніж Тарасова гора справді важко було знайти. Тому в кінці січня 1978 року Олекса Гірник, залишивши на столі вдома в Калуші лаконічного листа для дружини та дітей, вирушив до Києва. А звідти — до місця поховання Тараса Шевченка.

Не всі поділяють ідею героїзації акту самоспалення та схвалюють таку форму протесту. З точки зору етики та моралі, попри героїчні мотиви — самоспалення це, попри все — самогубство. Тому в будь-якому суспільстві люди, які вчинили самоспалення та їхні історії стають предметом для дискусії. Мабуть, пересічному громадянину неможливо збагнути, до якої межі відчаю але водночас й відчайдушності має дійти людина,

щоб вчинити такий крок. Однак майже усі випадки самоспалення мають спільний знаменник — це відчайдушний крик, заклик до дії, підкреслення несправедливості. Олекса Гірник кричав про несправедливість, яка чиниться до його народу, про утиски українців і русифікацію. Про фактичну неволю України.

Олекса Гірник, так само як і Василь Макух, до сьогодні не отримали належної суспільної уваги. Вшанування їхньої пам'яті та присутність їхніх імен в публічному просторі аж ніяк, на жаль, не можна порівняти із вшанування пам'яті Яна Палаха в Чехії чи, наприклад, Ришарда Сівеца в Польщі (символічний пам'ятник Сівецю відкрили перед стадіоном у Варшаві, де він вчинив самоспалення, а також в Празі). Так, на честь Олекси Гірника назвали декілька вулиць в різних містах, відкрили поодинокі меморіальні дошки. На місці його самоспалення встановлено пам'ятний знак. Водночас, навряд чи Олексу Гірника можна назвати частиною національної міфології (в позитивному значенні цього терміну), як, наприклад, Яна Палаха в Чехії. Однак головним питанням залишається, чи почули сучасники та наступні покоління відчайдушний заклик, який своїм трагічним жестом вчинив Олекса Гірник тієї холодної зимової ночі на Канівській горі?

Запропонована книга дає можливість читачам ознайомитися з історією боротьби Олекси Гірника крізь призму офіційних документів з архівів радянських спецслужб. У цій збірці ви матимете змогу ознайомитися із документами зі слідчої справи Олекси Гірника із Галузевого Державного Архіву Служби Безпеки України та із документами особистого архіву Михайла Іщенко — лікаря, який оглядав тіло Олекси Гірника та згодом написав книгу під назвою «Спалився за Україну». В цьому збірнику також поміщені інтерв'ю з Михайлом Іщенко та інші документи, які так чи інакше стосуються справи Олекси Гірника.

Це джерельна база, яка дасть змогу зрозуміти історію протистояння, яке тривало для Гірника усе його життя. І можливо дасть змогу краще зрозуміти та почути його. Адже голос Олекси Гірника — це голос протесту, боротьби за справедливість та національну гідність. А ці категорії не мають строку давності.

Радомир Мокрик,
жовтень 2021 року

Дух одвічної стихії

*«Не заздрю я ні багатству, ні славі.
А тільки тим хлопцям, які помирають
в боях за Україну»
О. Гірник*

Про жертковий вчинок Олекси Гірника, який спалив себе на Черне-чій горі вночі перед Днем Соборності в 1978 році, я дізнався випадково. Якось взимку 2006 року глибокою ніччю по телевізору показали сюжет про Олексу Гірника. Матеріал про героя був скупий, малоінформативний, але сам факт, що людина вночі, наодинці, в п'ятнадцятиградусний мороз, обливає себе бензином, підпалює, а потім ще для вірності здійснення свого наміру розрізає ножом живіт, мене вразив. Я по професії шахтар, а це травматична праця. На шахтах люди постійно потрапляють в аварійні ситуації, часто гинуть. Я точно знав, що у скрутних умовах будь-хто намагається вижити, врятувати себе, а не навпаки — за власною волею наблизити смерть. Декілька місяців у мене пішло на те, щоб розшукати людей, які могли б щось розказати про Олексу Гірника. Мені пощастило і в результаті пошуків я познайомився з Євгеном Гірником (сином Героя), а також із Михайлом Іщенко, лікарем з Канева, якого 22 січня 1978 р. офіційно викликали для огляду тіла О. Гірника та складання медичного висновку.

Вражений героїчним вчинком, Михайло Єфремович Іщенко, практично всю решту свого життя присвятив дослідженню життєвого шляху Олекси Гірника та вшануванню його пам'яті. Багато матеріалів в цій книзі знайшли своє місце, саме завдяки сл. пам. панові Михайлу.

Наші подальші досліді біографії Олекси Гірника показали, що його остання дія у вигляді жертковної смерті, була вінцем такого винятково чесного, гідного життя. Це був дуже активний, стійкий, непоступливий, твердий чоловік, який завжди давав сурову відсіч нахабній радянській агресії. А ця агресія проявлялася у всьому, в найдрібніших моментах життя. Олекса ніколи не поступався.

Олекса мав власноруч збудовану хату, вірну гарну дружину, синів. Здавалося б, живи та владу не гніви. Вживай в тих умовах, на яких існують всі. Але жити в неволі він не міг. Не про особисту волю він дбав, бо тоді думав би про те, як втекти. Жити в умовах неволі свого народу для нього було неприйнятно і неможливо. Про втечу ніколи не йшлося, лише про боротьбу. Це була достойна, духовна, віруюча людина.

Акт самоспалення для О. Гірника не був самогубством. Це було застосування остатньої зброї в боротьбі за волю, гідність, за соборну Україну. Не самогубство він вчинив, а життя своє віддав заради ближніх своїх. А ближче всього для нього був власний народ, його доля, щастя і вільне майбутнє.

Тарас Шевченко для нього був пророком і провідником. Він свято виконував заповіді Кобзаря.

«Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою...»

— і дійсно жодного нечесного вчинку в біографії Героя немає. Перед самоспаленням Олекса чотири рази обійшов навколо могили Т. Шевченка. Це показали сліди в снігу, що залишилися. Для жертвовного акту було обрано місце у підніжжя монументу Кобзаря.

І після смерті Олекса залишався вільним. Дуже символічно, що перед своєю останньою поїздкою до Канева, він відвідав Києво-Печерську лавру — серед речей, що залишилися у його портфелі був відповідний квиток. В хаті Олекси була зроблена ним капличка, де вночі, опісля того, як його тіло доставили для поховання, його таємно відспівав священник забороненої тоді Української греко-католицької церкви отець Михайло.

Землю з могили О. Гірника я поклав на могили Василя Макуха і Миколи Береславського. Потім зробив музей на честь і пам'ять жертвовників українського народу Олекси Гірника і Василя Макуха.

Все в житті змінюється. І коли знаєш про життя, боротьбу і смерть Олекси Гірника, переосмислюєш свої погляди на буття, на місце в суспільстві, на поведінку, бо взірець для боротьби вже інший: Олекса життя віддав за щастя свого народу. А чим ризикуємо, жертвуємо сьогодні ми? Добробутом, кар'єрою, комфортом? Речі, несумісні з вічними цінностями...

Вважаю, що ця документальна збірка про видатного сина українського народу — Олексу Гірника, яка має побачити світ у першу річницю відходу в засвіти М. Іщенка, є водночас і посвятою пам'яті Михайла Єфремовича, чие ім'я вже навіки пов'язане з іменем Олекси Миколайовича. Саме М. Іщенко своєю пошаною до Олекси Гірника, поклонінням Його саможертвовності, Його неймовірній любові до людей, привернув гідну увагу українців до імені Героя. Тепер, завдячуючи і сл. пам. панові Михайлу, ми знаємо, якою може бути любов до України — душею і тілом, без останку.

Маючи за приклад життя таких особистостей, ми повинні усвідомлювати головне: жити і діяти так, щоб ніколи, ні в кого не виникало причин у такий спосіб віддавати життя заради Свободи. Бо тільки вона — є основною базовою засадою життя людини.

Велика подяка достойникам, які весь час перебувають на стражі пам'яті Олекси Гірника — Вірі Носенко, Олександрю Гнучому, Володимирю Іщенко, Юрію Бурих, Валентину Бараболіну.

Віктор Тупілко,
фундатор музею «Смолоскип», 2008–2021 рр.

P.S. Про акт самопожертви Олекси Гірника заради українського народу тривалий час нічого не було відомо широкому колу. Комітет державної безпеки Радянського Союзу ретельно дбав щодо таємності про цей подвиг. Будь-які згадки про Олексу Гірника карались нещадно. Ризикуючи життям і свободою, довгі роки, Михайло Іщенко – великий патріот України, прикладав неабияких зусиль до зберігання пам'яті, а згодом і увіковічення великої постаті О. Гірника. Ця збірка документів про видатного сина нашого народу О. Гірника була б неповною без образу Краєзнавця і Зберігача невгаслого вогню Прометея, яке охопило серце Олекси Гірника. Пропонуємо нарис про Михайла Іщенка від його достойного сина і продовжувача справи свого батька Володимира Іщенка як один із основних документів цієї збірки.

Про краєзнавця Михайла Єфремовича Іщенка

Серед численних краєзнавців-аматорів Черкащини — людей різних професій і доль своє скромне місце посідає лікар-краєзнавець з Канева Михайло Іщенко.

Народився Михайло Єфремович Іщенко в стародавньому місті Переяславі чорної весни 1933 року, коли вмирили живі і ще ненароджені в лоні своїх опуклих від голоду матерів. Думали, що помре й Михайло (мав дюжину вроджених недуг), тому занесли у списки народжених десь через півроку. Семеро однолітків, які навчалися з ним у Переяславській середній школі повмирили один по одному, двоє останніх — відразу після екзаменів. Недожите, недочуте, непізнане його ровесниками хотів Михайло пізнати і пережити за всіх. Виморене покоління однолітків ніби доручало йому жити і розповісти жахливу правду нащадкам.

Він дуже любив історію. Та кохався і в медицині. Після закінчення середньої школи з золотою медаллю душа хлопця наче роздвоїлася. Старший брат Петро загинув на фронті 1941 року. Батько, вояк Української Народної республіки 1917–19 років й інвалід II Світової війни, скоріше хотів бачити сина істориком. Тим паче перед очима молодого Михайла пройшли страшні картини битви за Дніпро. Восени 1941 року гітлерівець з польової жандармерії прикладом рушниці провалив череп хлопцеві, внаслідок чого він два тижні пролежав без свідомості. А восени 1943 року він, десятирічний, допомагав пораненим у польовому шпиталі третьої гвардійської танкової армії, що обливалася кров'ю на Букринському плацдармі. Це, мабуть, визначило остаточний вибір професії. Після закінчення Київського медичного інституту у 1959 році Іщенко незмінно працює лікарем-терапевтом у Шевченківському Каневі. І заодно розгадує утаємничені сторінки історії та природи дивовижного краю. Відмінник охорони народного здоров'я, він разом із тим є заслуженим працівником культури України — за здобутки в царині історичного краєзнавства.

Ось коротко обсяг тем, які опрацював Михайло Іщенко.

1. Його постійно хвилює вражаюча краса Канівської і Переяславської Наддніпрянщини. Він глибоко вивчає природу цього краю, її вплив на розвиток культур предків в історичній ретроспективі, а також значення природних факторів для сучасників. Як лікаря, увагу Іщенка привернули проблеми людського здоров'я у зв'язку з факторами природного довкілля, екологічна ситуація. Зокрема, він серед перших дослідив і опублікував матеріали про шкідливі для мешканців забруднення повітряного басейну

Черкас об'єктами хімічних підприємств, що тоді розбудовувалися. Автор ратував за збереження цілющого для здоров'я природного середовища Канівської Наддніпрянщини як потенційної курортної місцевості, попереджав про згубу, яку несе природі краю проєктована тоді Канівська ГЕС. Свої дослідження він публікував у організованій ним при райгазеті «Дніпрова Зірка», тематичній сторінці «Кохаймо рідну природу», в обласній газеті «Черкаська правда», в республіканській періодиці, в журналі «Природа», у збірниках «Природа і людина». В 1964 році виходить книга його батька під назвою «Погода і голуби».

Головні висновки досліджень автора такі: Природа — це п'єдестал, люди творять історію. Зовнішня природа ландшафтів Середньої Наддніпрянщини поєднана з глибоким внутрішнім змістом. По нашаруваннях Київських дислокацій прочитується геологічне минуле мільйоноліть планети, а в лоні гір приховано останки дніпровських цивілізацій існували сприятливі умови для життєдіяльності наших прапредків. Чудове підсоння, родючі поля, гори, річкові системи, смуги лісів і боліт, урвища. Все це дозволяло господарювати на землі, мандрувати в близькі та далекі краї та захищатися успішно від численних нападників. Тим-то на Канівщині таке рідкісне напластування археологічних культур, починаючи з палеоліту.

2. Коли було відрито котлован під Канівську ГЕС, то на глибині 25 метрів виявилось велике скупчення скам'янілих дерев, кістки стародавніх тварин-мамонтів, печерних ведмедів, вівцебиків тощо. Батько насамкінець організував їх збір для музеїв України. В статті «З глибин палеоліту» він розповів землякам про стародавню флору і фауну свого краю, останки яких задокументовані в дніпровських нашаруваннях і закликав громадян повідомляти, якщо десь буде виявлено сліди стародавніх рослин або тварин. Через кілька днів до нього в лікарняний кабінет прийшов житель села Межиріч Захар Новицький і повідомив, що в його погребі довгі роки заважають копати пічурки на картоплю костюмами якихось тварин. То виявилися рештки хатинки первісних людей, що жили 15–20 тис. років тому. Так, у 1965 р. було відкрите нині всесвітньо відоме Межиріцьке поселення мисливців на мамонтів, досліджене потім нашим земляком академіком Іваном Григоровичем Підоплічком. Батько брав участь у розкопках, зробив перші публікації про дивовижні відкриття і по тому багато років докладав зусиль, аби в Межирічі спорудити натурний палеонтологічний музей стоянки первісних людей.

3. Коло зацікавлень його батька було досить широке — воно диктується самим багатством Канівського історико-природного комплексу. Він простудіював праці відомих дослідників Канівщини Миколи Біляшівського, Вікентія Хвойки, академіка Різниченка, Миколи Шарлеманя, Вадима Щербаківського, Бориса Рибаківа, Олександра Кришталя, Івана

Підоплічка, Галини Мезенцевої та багатьох інших. Брав участь у численних палеонтологічних та археологічних розкопках, відкрив багаточислове поселення скіфсько-трипільської культури у гирлі річечки Ковалівки на північ від Канева. Тепер ці об'єкти давнини стали набуттям науки. Величезний археологічний матеріал цих осад наших предків багато передав до Канівського археологічного музею.

Ще в 60-х роках батько виступив у пресі з ґрунтовними розвідками про подвижницьку діяльність видатних українських академіків-краєзнавців Миколу Федотовича Біляшівського та Володимира Васильовича Різниченка, імена яких замовчувалися десятиріччями тоталітарним режимом. Принагідно в позитивному плані згадувалися імена великих істориків Михайла Грушевського, Дмитра Яворницького, Хведора Вовка та інших. За це батько був підданий переслідуванням ідеологічно-каральних органів.

4. У комплексі досліджень мого батька Канівської Наддніпрянщини часів Давньокиївської держави значне місце посідають роботи з вивчення прабатьківщини племен росів та їхньої першостолиці міста Роденя. На цю тему автор опублікував чимало матеріалів узагальнених у праці «Мандрівка в країну росів» (рукопис).

У краєзнавчому ракурсі батько дослідив видатну літературну пам'ятку Давньокиївської держави «Слово о полку Ігоревім» і «Київщина та Черкащина в «Слові». Він був ініціатором та організатором всесоюзної конференції в Каневі, присвяченої 800-річчю «Слова». 25 жовтня 1986 року за участі Петра Тронька, Бориса Рибаківа, Леоніда Махновця, Василя Німчука, Олексія Мішанича та інших. За ініціативи батька на Успенському соборі в Каневі встановлено меморіальну дошку, яка засвідчує, що саме з Канева вирушала об'єднана руська рать, під дзвони цього військового собору для відбиття агресії половецьких орд після невдалого походу Ігоря.

Від краєзнавчого активу України батько взяв участь в урочистому засіданні, присвяченому 800-річчю «Слова» в Большому театрі в Москві. За визначні здобутки у вивченні рідного краю, зокрема «Слова о полку Ігоревім» батька було нагороджено Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР.

5. Величезну роботу провів мій батько (М. Іщенко) по вивченню подій Другої Світової війни на Канівщині. Було з'ясовано деталі боїв на Канівському плацдармі військами 26-ї армії в 1941 році, героїчні епізоди партизанської боротьби, розкрито грізну панораму Букринського, Канівського та Пекарівського плацдармів у битві за Дніпро 1943–1944 рр. При цьому батько записував, на яких конкретно рубежах, які саме частини військ 26-ї, 40-ї, 47-ї, 52-ї та 3-ї гвардійської танкової армії билися з німецькими полчищами на території району, зібрав матеріал на 400 Героїв Радянського Союзу, що здобули це звання в боях за Канівщину. Він був

ініціатором проведенням багатьох зустрічей ветеранів частин і з'єднань на рубежах колишніх боїв. Батько зібрав колосальний архів документів воєнної пори, в якому тільки спогадів учасників боїв нараховується близько тисячі одиниць. Матеріали бойової слави, зібрані і упорядковані батьком використані при написанні книги *«Герои-освободители Черкащины»*, а також при будівництві пам'ятників та пам'ятних знаків на Букринському та Канівському плацдармах, а також при створенні діорами «Битва за Дніпро» у м. Переяславі.

Батько опублікував сотні статей та документальних нарисів про героїку людей і страждання у грізній Дніпровській епопеї. У 1980 році він став лауреатом журналу «Україна» за документальний нарис «На Шевченківському плацдармі», а у 1983 році вийшла його книга «Визволителі Тарасових висот». За винайдення могил тисяч пропалих безвісті солдатів Другої Світової війни батька було нагороджено Золотою медаллю Пирогова.

6. Цікавим є дослідження батька про витоки української козаччини, перші ватажки якої (Остап Дашкевич, Байда-Вишневецький) сиділи в Каневі, про славного козацького лицаря, нашого славного земляка Самійла Кішку. Особливу вагу мають його ґрунтовні дослідження першої козацької столиці з 1576 року Трахтемирова. Вони друкувалися в місцевій обласній та всеукраїнській пресі і стали підставою для створення Трахтемирівського історико-культурного заповідника (1986 р.).

7. Важливою підсумковою і до певної міри програмною працею батька є публіцистичний нарис «Гори мої високіі...», частково надруковані у кількох номерах «Літературної України» (№№ 14–18 за 1991 р.). У ній автор веде мову про історичні та природничі раритети Канівської Наддніпрянщини, які мають всеукраїнське та загальнолюдське значення. Та над цими реліквіями нависла загроза знищення хвилями рукотворного водосховища Канівської ГЕС. Вже були понесені непоправні втрати. Сплюндровано й змито, поглинуто морем унікальні прибережні ландшафти, а разом із тим загинули малодосліджені або й зовсім недосліджені залишки поселень, храмів, могильників, курганів, оборонних споруд сотень поколінь наших пращурів. Те, що зберігала рідна земля упродовж тисяч років, знищується назавжди варварськими діями сучасників. Батько запропонував конкретні заходи із врятування неповторного історико-природного комплексу Канівських гір, обґрунтував ідею створення Канівського історико-природного національного парку.

Матеріал викликав широкий резонанс у громадських та наукових колах. Спілка письменників України організувала «круглий стіл» з приводу поставлених проблем. Засідання вів батько, на пропозицію якого було прийняте рішення про порятунок природних, історичних та культурних скарбів Київщини як меморіальне, заповідане українській нації

навіки — як лоно матері, як природна та історична основа її минулого і майбутнього.

8. Зрозуміло, серед огрому пошуків мого батька, канівського краєзнавця, чільне місце посідає шевченківська тематика. Він був учасником багатьох загальнонаціональних імпрез на Чернечій горі (100-річчя від дня смерті та 150, 175, 185, 200-річчя від дня народження Кобзаря та ін.), брав участь в національно-демократичних маніфестаціях біля усипальниці поета-пророка, був свідком ганебного попівсько-міліцейського розбою на могилі Великого Кобзаря в травні 1991 року. Свої враження від побаченого і почутого біля Шевченківської святині за 50 років він занотовував у своїх щоденниках і готував цілу серію документальних нарисів «На Тарасовій горі». На наукових конференціях, у пресі, по радіо оприлюднював оригінальні розвідки «Шевченко і Київщина», «Шевченківський Трахтемирів», «Три заповіти Шевченка», «Шевченко як історик» та ряд інших.

Батько брав найактивнішу участь в опрацюванні концепції Шевченківської національного заповідника в м. Каневі, в розробці заповідної зони «Тарасові обрії». Величезна батькова заслуга у відстоюванні Шевченківських краєвидів від промислового вторгнення, яке розгорнулося у 80-х роках.

Батько був відкривачем історії ряду важливих подій на Чернечій горі, про які на той час не знали навіть тодішні науковці музею Т. Шевченка. Наприклад, створення в 1891 році біля усипальниці Кобзаря організації «Братство Тарасівців», від якого починає відлік інтегральний український націоналізм.

Ще в 1959 році батько висловив публічне обурення з приводу експонування в музеї Шевченка провокативної картини, на котрій шовініст, шевченконенависник та україножер Белінський нібито благословляє Шевченка на літературні звершення. Картину-фальшивку зняли. Але батька охрестили українським буржуазним націоналістом і встановили постійний нагляд КГБ.

У 1992 році батько опублікував розлогий нарис про Олексу Гірника, який, розкидавши 1000 листівок біля могили Шевченка здійснив акт самоспалення на знак протесту проти колоніального режиму в Україні. На свій великий ризик батько зберіг кілька листівок О. Гірника і навіть запальничку, якою той підпалив себе. Це було перше повідомлення про Українського Смолоскипа.

Зрозуміло, цими кількома штрихами не вичерпувалося коло творчих зацікавлень мого батька. З магістральних тез, досліджуваних ним, слід назвати хоча б проблемні, а саме: «Коли і як виник Київ», «Топоніміка Канева і його околиць», «Канів на Кубані», «Втрати Канівщини під час Голодомору 1932–1933 рр.», «Злет і трагедія братів Варавів» (про пись-

менника Олексу Кобця та його братів, Григорія Вараву, що був членом Центральної Ради уряду УНР), «Президент УНР в екзилі...», «Наш земляк Микола Лівіцький», «Філософ Памфіл Юркевич» та інші. З таких бо струмочків місцевих духовних джерел наповнюється повна ріка великих історій України та світу.

Батько мав за щастя співпрацювати з виданими дослідниками нашого краю: академіками Іваном Підплічком, Петром Троньком, Олександром Кришталем, Борисом Рибаківим, докторами історичних наук Галиною Мезенцевою, Володимиром Максимовим, Оленою Апанович, Михайлом Брайчевським, Валентиною Петрашенко. Він підтримував творчі зв'язки з відомими краєзнавцями Черкащини Михайлом Золотаренком із Золотоноші та Вадимом Мициком із Тального.

Відомо, що від більшовицьких репресій краєзнавці страждали першими, бо вони знали більше, ніж дозволялось тоталітарним режимом. Уже в 60-х та 70-х роках органи безпеки вилучили в батька так звані «заборонені книжки» Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, видання «Червоної калини», Товариства імені Шевченка, рукописи. Викликали на допити, вимагали пояснень і каяття, «вправляли мізки», страхали арештом, рекомендували про що і як треба писати. Майже півстоліття праця на краєзнавчій ниві приносила батькові радість і біль, насолоду і розчарування, гордість за свій народ і суворий осуд репресивних органів.

Близько п'ятиста наукових, науково-популярних і публіцистичних статей в періодичній пресі та збірниках, сотні виступів на радіо та телебаченні — далеко не все з доробку батька. Він знімався в семи документальних фільмах. Його перу належить п'ять краєзнавчих книг і путівників. Чимало книг автора однак з місцевої історії так і не дочекались свого видання. Значним недоліком, на мою думку, батька як науковця було те, що він ніколи не поспішав друкувати свої розвідки, щедро ділився власним матеріалом із іншими, які часто використовували його відкриття без посилання на автора.

Батько взяв участь у багатьох краєзнавчих форумах, конференціях, засіданнях. Від імені численної армії Несторів-літописців України виступав на Всесоюзній конференції з історичного краєзнавства в 1987 році. Він — почесний член Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, один із зачинателів Національної спілки краєзнавців, член редколегії журналу «Краєзнавство».

Нині краєзнавча наука перебуває на шляху переборення стереотипів у висвітленні місцевої історії. Праці мого батька, Михайла Єфремовича Іщенка звернені не лише до минулого, але й у майбутнє. Його як автора численних краєзнавчих розвідок запрошували до співпраці в кількох

енциклопедичних виданнях, до читання циклів лекцій по радіо та телебаченню.

Володимир Іщенко,
Канів, грудень 2022 р.

Фото проєкт-макету меморіальної дошки, яку буде встановлено на фасаді Канівської міської лікарні.

Документи зі слідчої справи О. Гірника з Галузевого державного архіву Служби безпеки України

СЕКРЕТНО

МИНИСТЕРСТВО ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СССР

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ АРХИВ

Дело подлежит
возврату в УКГБ
Сталинградской обл.

УЧТЕНО в 1992 году

№ 1190

СЛЕДСТВЕННЫЙ ФОНД

*Гірник Алексея Николаевича
пас. см. 54-10 УК СССР*

РАЗЪЕКРЕМЛЕНО
№ 24/5213
23 июля 2011 г.
Подпись: *[Signature]*

ПРИЛОЖЕНИЕ к АРХИВНОМУ ДЕЛУ

76103 ФП

№ *П-218-239*

Арх. 32194

5273 П

Безопасный суд УРСР
16
1992

1219

Стомешко

УССР

Управление НКВД по Станиславовской обл.

516 / обмзч

10/10/41 / 10/10/41 / Колбас

ДЕЛО № 1190

По обвинению гр-на Гирник
Александр Викторович

в преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-10
УК. УССР. 54-10 ч. 1
п. 3 а с.

924 / 407

Архив НКВД-УССР

Начато _____

Окончено _____

32194

1212

273204

Архивный № 1212

32194

14/11/41

Сер. ознани. Суд. УССР
№ 196 -
10/11/41
В п. 11/11/41 Колбас

10/11 висігано в торгуні книжку об'ємом. висновку
для в'язки в'язно, висігано 5 півлішок об'ємом

Зарегістровано 19 г.

Зарегістровано 19 г.

на місяць
в торгуні
в'язки
Висігано
10/11/19

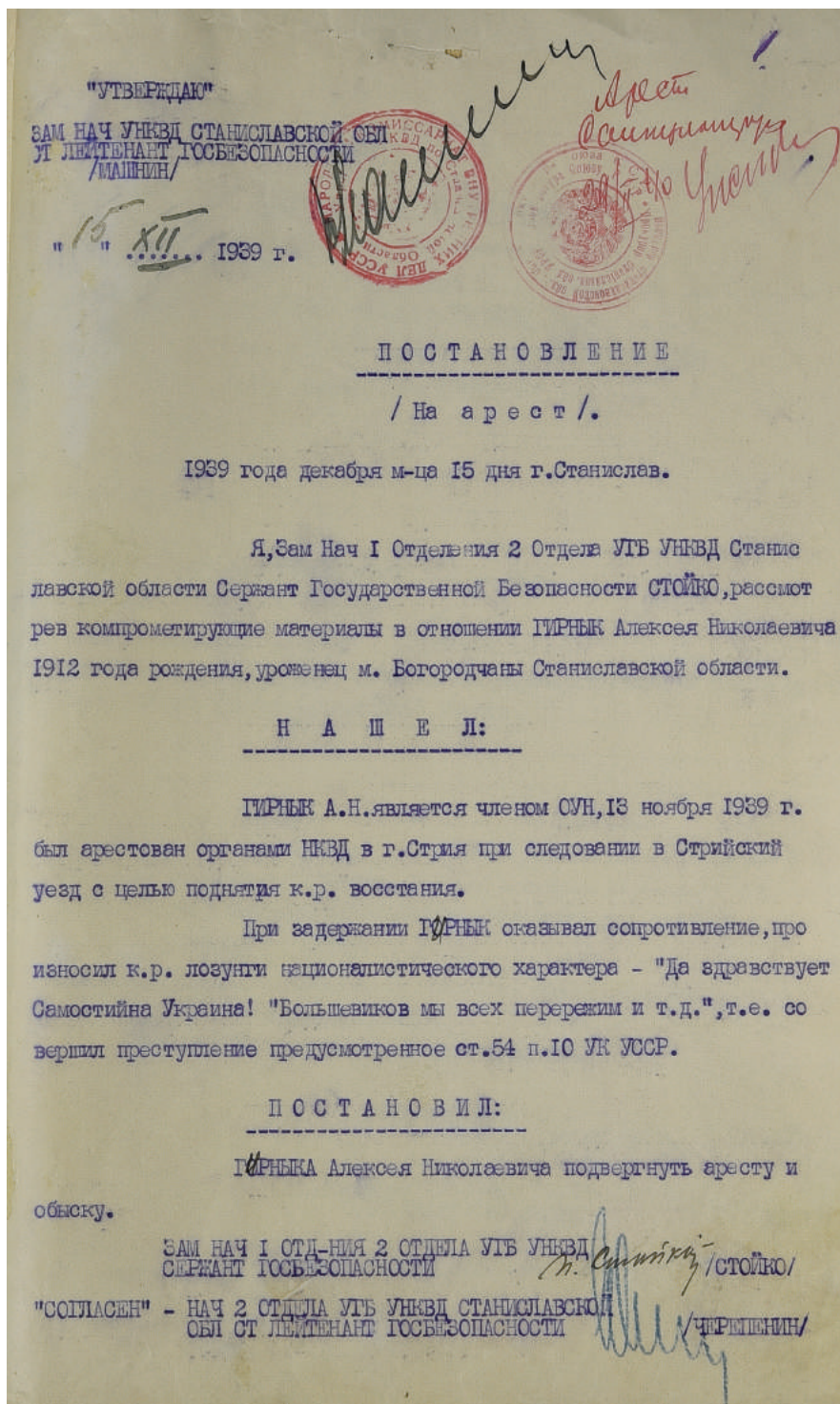
7/11/19 в торгуні висігано
на в'язку
10/11/19

26. Жалоба ордера на переписання — 51
27. Протокол подготовителного заседания — 52.
28. Судовая практика: 53, 54, 59, 60.
29. Протокол заседания обл. суда — 55-57.
30. Визок обл. суда — 58, 61
31. Кас. скарга — 62.
32. Записки прихвора — 63.
33. Ухвала Верховного суда — 64-66.
34. Отношение Верховного суда — 67
35. Извещение обл. суда о вступлении пригов. в законную силу — 68.
36. Акт об утверждении — 69

Отпр. уполномоч. /с.о.

А.Мат

27-41?

решет Гирник
Николаевича
самостоятельно
21

1a
По делу № 1190

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
(об избрании меры пресечения)

г. Стрий 1939 г. ноября _____ месяца „II“ дня, я, сотрудник
Опер. Группы НКВД - капитан ПАРИЖЕВ
рассмотрев материал по обв. гр. ГИРНЫК Алексей Николаевича
рождения 1912 место рождения с. Богорчани
адрес _____
профессия и специальность _____
место службы и род занятий _____
положение _____ компрометирующее прошлое и судимости
судим на 5 лет, как националист партийность _____
категория воинского учета _____
преступлениях, предусмотренных ст. ст. 54-4 -10 УК УССР
выразившихся в том, что он является националистом, вел активную агитацию против коммунистической партии и Советской Власти
(подробное описание преступления) _____

На основании изложенного и руководствуясь ст. ст. 143, 145 и 156 УПК УССР, постановил :

1. Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия по отношению к обвиняемому ГИРНЫК Алексею Николаевичу содержать под стражей в _____
тюрьме г. Стрий.

2. Настоящее постановление, в порядке ст. 144 УПК УССР и приказа НКВД и прокурора Союза ССР от 16-V—33 года № 1665 представить для санкции
Военному Прокурору Стрийского участка.

Сотрудник УНКВД
Капитан *Парижев* | ПАРИЖЕВ |

„Согласен“ Начальник Оп. Чек. Гр. НКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОС. БЕЗОП. | ЧЕРЕПЕНИН |

„Утверждаю“ Начальник _____